

JARMIL PELIKÁN

POCTA POLSKÉ POEZII

Rozhodnutím Královské akademie ve Stockholmu ze dne 3. října 1996 byla Nobelova cena za literaturu v roce 1996 přiznána polské básnířce Wisławě Szymborské, již tak byla dána přednost před řadou významných současných slovesných tvůrců, jakými jsou např. Švéd Tomas Tranströmer, Číňan Bei Dao, Dán Villy Soerensen, Albánec Ismail Kadare, Němec Günther Grass, Kirgiz Čingiz Ajmatov, Američanka Joyce Carol Oates, Rakušan Peter Handtke, Milan Kundera a další. Jako každoročně vyvolalo toto rozhodnutí mnoho souhlasných i nesouhlasných komentářů. Nositel loňské Nobelovy ceny za literaturu, irský spisovatel Seamus Heaney se o poezii Szymborské vyjádřil, že „je jasná, průzračná, hovoří o čistém opojení existencí. Sama poetka je pro mne jako křišťál, který však nepotřebuje olsňovat.“ Švédská spisovatelka Agneta Pleijel ji ve své básni nazvala „polskou Safonou s ostrým jazykem, Kasandrou“. Švédská Královská akademie svůj verdikt odůvodnila takto: za poezii, která s ironickou precizností vydobývá biologickou a historickou skutečnost ve fragmentech lidského bytí.

K tomuto rozhodnutí nepochybně přispěla pečlivost polských pracovníků slovanského oddělení knihovny Královské akademie v posledních letech (Katarzyna Gruber a Michal Bron), podobně jako kvalita překladů, především do angličtiny (Stanisław Barańczak), němčiny (Karl Dedecius) a švédštiny (zvláště Anders Bodegard, jehož nedávno vyšlý výbor skýtal rozhodčí komisi pevnou oporu). Sama básnická tvorba Szymborské byla ovšem již delší dobu zvažována a doma i v zahraničí vícekrát oceňována, např. Mírovou cenou Sdružení německých vydavatelů, Goethovou cenou ve Frankfurtu a Herderovou ve Vídni. Za zmínku stojí fakt, že jako jedna z prvních zahraničních čtenářů ji překládala Anna Achmatova.

Szymborska získala pro polskou literaturu již čtvrtou Nobelovu cenu (1905 Henryk Sienkiewicz, 1924 W. S. Reymont, 1980 Czesław Miłosz) a připočteme-li k tomu dvojí ocenění Marie Curie-Sklodowské a jedno Lecha Wałęsy, znamená to sedmou Nobelovu cenu pro Poláky.

Wisława Szymborska se narodila v roce 1923 v Bnině u Poznaně, od roku 1931 žije stále v Krakově. Studovala polonistiku a sociologii, řadu let pracovala

v redakci krakovského literárního týdeníku *Życie literackie*. Od knižního debutu v r.1952 uveřejnila devět básnických sbírek a velmi oblíbené esejistické miniaturní *Lektury nadobowiązkowe* (Nepovinná četba). Do češtiny ji překládá hlavně Vlasta Dvořáčková, která připravila výbory *Sůl* (1965) a *V Herakleitově řeči* (1985). Szymborska sama překládá nejvíce z francouzštiny, ale též z češtiny. Pro rozsáhlou antologii české a slovenské poezie 20. století, kterou v roce 1972 publikoval její bývalý manžel Adam Włodek, přeložila básně Březinovy.

Pro životní postoj Szymborské byl velmi charakteristický způsob, jak reagovala na informaci o přiznání Nobelovy ceny: vyslovila obavu, zda zdolá všechna nutná vystoupení, projevy, setkání a nekonečné množství dotazů, které s odebráním vyznamenání nutně souvisejí. Básnířka se totiž vyznačuje osobní skromností, kamerální diskretností, nechutí k vnější okázalosti (byla nazvána *Gretou Garbo evropské poezie*). A tento postoj se zračí v celé její básnické tvorbě, která se jakoby polohlasně a co nejméně slovy snaží vyjádřit co nejvíce závažných myšlenek. Neudivuje vnějším bohatstvím a jiskřivými záblesky, ale jazykem přístupným běžnému čtenáři, slovníkem nevyhledávaným, ale precizně využitým, ústrojným, připomíná závažné existenciální problémy, důrazem na vnitřní hloubku a formální propracovanost uvádí do širšího myšlenkového horizontu. Nezřídka poukazuje na jevy znepokojivé, odpudivé, alarmující, přičemž se obvykle snaží odlehčit vyznění své básnické výpovědi slovní hrou, ironií, vtipnou pointou, parodií či paradoxem a nalézt aspoň trochu naděje, optimismu, perspektivy. Szymborska je básnířkou svědomí, za všedními fakty a problémy nachází druhé dno, hlubší reflexi přivádí k novému pohledu a novým možnostem. Je intelektuální — a zároveň blízká každodenní lidské zkušenosti. Je kritická k sobě i k jiným, vidí spoustu nedokonalosti, vad a poklesků, ale nevzdává se snahy vnést do obecného chaosu a životní entropie tvůrčí řád bytí, nevzdává se odpovědnosti za svět. Její „zkondenzované filozofické traktáty“, „existenciální meditace“, úvahy nad sudbou člověka vedou nejednou ke skepsi a pesimismu; jsou však vysloveny bez exaltace, uvážlivě, zdrženlivě, s ironickým odstupem, takže nevedou k odsudku, ale naději nám vlastně vracejí. Autorka dobře ví, že kdo žije, ten chybuje. Napsala, že „má ráda lidi, kteří mívají pochybnosti“.

Szymborskou není možno zařadit do nějaké literární skupiny či proudu, určeného momentální módou nebo konjunkturou. Vždy byla nezávislá, poctivě kráčela za vytčeným cílem — adekvátním postižením životních jevů, lidského údělu na této planetě. Je vedena vlastní rozumovou dedukcí, která jí pomáhá chápat okolní jevy, životní konkrétum, historické a kulturní děje. Váží si laické, smyslové zkušenosti, které dává přednost před fantastickými konstrukcemi, odmítá mnohoznačné sny, mýty, symboly, neboť ani nejbujnější představivost se nevyrovná mnohotvárné skutečnosti, kterou zobrazuje. Nekonečná rozmanitost životních jevů vzbuzuje její neustálý údiv, stává se východiskem k zamyšlení. V básních Szymborské zřídka narazíme na barevné opisy nebo lyrické zpovědi, otevírání vlastního nitra; převážně jde o uvědomování si okolního světa, které vyvolává úžas nad tímto zázrakem lidského vědomí. Poetku zaujme konkrétní situace, pomíjivý moment, čirá náhoda, historická událost či kulturní fenomén, aby jejich domyšlením vyvodila závěr pro lidské počínání. Citlivě a od-

povědně rozlišuje důležité od nepodstatného, nové od zkosnatělého, užitečné od neprospěšného. Řídí se přesvědčením o výjimečné roli člověka, jeho myšlení a životních zkušeností.

Přiznáním Nobelovy ceny přední polské slovesné umělkyni, považované za „ztělesnění velikosti a vkusu v polské literatuře“, je možno v širším smyslu chápat jako ocenění současného polského písemnictví, které se může vykázat více autory zasluhujícími nejvyššího uznání. Ze současníků Szymborské je to rovněž překládáný a ve světě známý Zbigniew Herbert, básník široce chápané kulturní tradice, dále Tadeusz Różewicz, básník tragického racionalismu, ústřední postava polské poválečné poezie a dramatu, Sławomir Mrożek, čelný představitel po celém světě uváděné groteskní a absurdní dramatiky a neméně světoznámý autor vědeckofantastických románů Stanisław Lem. Ti všichni jsou při plné tvořivé síle a přinášejí vyzrálá díla — stejně jako nejstarší z nich Czesław Miłosz, pro něhož Nobelova cena byla pobídkou k dalším významným tvůrčím činům, hodným bohaté básnické tradice od renesančního mistra Jana Kochanowského přes úctyhodný odkaz barokní a osvícenský, přes nádherný výkvět poezie romantické, realistické a neoromantické až k velmi rozvětvené a košaté literární tvorbě 20. století.